

นลินี ตันรูนิตย์

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เราล้วนเป็น “คนอื่น”

“ชายขอบชาย” เป็นคนอื่นในมุมมองของคนรักเพศตรงข้าม *บรู* เป็นชาติพันธุ์อื่นเมื่อเรานิยามชาติพันธุ์ไทย *ชาวมุสลิม* เป็นอื่นในมุมมองของชาวพุทธ *คนใต้* เป็นอื่นจากสายตาของคนกรุงเทพฯ และ *แรงงานพม่า* เป็นอื่นเมื่อเรามองแรงงานไทย แต่ถ้าเราสลับไขว้คู่ของ “คนอื่น” เหล่านี้ เราก็คงพบว่า ทุกคนเป็นอื่นจากทุกคน หรือถ้าทำอีกอย่างคือ มองเข้าไปในคนอื่นเหล่านี้เราจะเห็นความเป็นอื่นที่อยู่ภายใน เหมือนที่ ฌาคส์ แดร์ริดา (Jacques Derrida) กล่าวว่า “เราทั้งหมดล้วนเป็นคนอื่น” (“every other is every other” / “altogether other is every other”) (Derrida 1996, 77) คนอื่นทุกคนคือคนอื่นของคนอื่น.... และเราทั้งหมดก็ล้วนเป็นคนอื่น เรา (ในนามของกลุ่มหรือปัจเจก) ต้องนิยามคนอื่นเพื่อเราจะสามารถนิยามตัวเอง

“คนอื่น” ก็แค่... “คนแปลกต่าง” (the odds)

ย้อนไปที่แนวคิดของนักคิดในสายสำนักชิคาโก อย่าง เกออร์ก ซิมเมล (Georg Simmel) โรเบิร์ต พาร์ค (Robert Park) จอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) และ ไฮเวิร์ต เบคเคอร์ (Howard Becker) ซิมเมล ใช้คำว่า “คนแปลกหน้า” (stranger) หรือ “คนแปลกต่าง” (the odds) อธิบายว่าคนแปลกหน้าคือคนที่มียะห่างจากคนอื่น ๆ แบบไม่ห่างมาก แบบวันนี้มาแล้วพุงนี้หายหน้าไป แต่ก็ไม่ไกลมาก คนแบบนี้อยู่ในอาณาบริเวณเฉพาะของพวกเขา มีตำแหน่งแห่งหนอยู่ในอาณาบริเวณนั้น อย่างพ่อค้าวาณิชย์พวกนี้มีระยะห่างจากสังคม เขาไม่เชื่อมโยงกับใคร ไม่มีพันธะสัญญาใดกับใคร (Simmel 1971 [1908]) โรเบิร์ต พาร์ค ใช้คำว่า “คนชายขอบ” (marginal man) อธิบายคนย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองซึ่งต่างวัฒนธรรม คนมาใหม่เป็นชายขอบของทั้งวัฒนธรรมใหม่ที่เขาเข้าไปอยู่ และของวัฒนธรรมเดิมที่เขาจากมา (Park 1928) จอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด เสนอว่าเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น มนุษย์มีความสามารถในการตีความว่าคนอื่นมองตัวเราอย่างไร และเราเองมองตัวเองอย่างไร จากนั้นจึงสร้างอัตตะของเราขึ้น อัตตะที่เราสร้างขึ้นผ่านการยอมรับ ย้อนแย้ง ต่อรอง ปกป้อง กับ/จาก คนอื่น มีดอภิปรายถึงการก่อร่างสร้างรูปของ

อึดตะจากการจำแนกสิ่งอื่นๆ ออกไป และในขณะที่เดียวกันก็นับรวมบางอย่างเข้ามาเป็นพวก
อึดตะของตัวเอง/กลุ่มเราจะสร้างได้ก็เมื่อเราสร้างอึดตะของคนอื่น และในบางกรณีเราก้
ตีตราคนอื่นที่แตกต่างจากเรา (Mead 1934) โยเวิร์ต เบคเคอร์ เรียกคนที่ถูกตีตราเพราะ
เบี่ยงเบนจากการมีพฤติกรรมนอกบรรทัดฐานว่า “คนนอก” (outsider) (Becker 1963)

ไม่ใช่แค่ต่าง แต่.... ถูกทำให้ต่ำต้อย: การเมืองของความเป็นอื่นจากนักคิดสายหลังอาณานิคม

การบอกว่าคนบางกลุ่มเป็นคนที่ไม่ต่างจากเราอย่างไร หรือจะเรียกเขา/เธอว่าอย่างไร ก็คง
ไม่ได้เป็นปัญหามากนัก แต่การใช้อำนาจในการกระทำให้คนบางกลุ่มที่แตกต่างจากเรา
กลายเป็นคนที่ต่ำต้อย ต้อยค่า นั้นเป็นเรื่องการเมือง การนิยาม “คนอื่น” ของนักคิดสำนัก
ซิดาโกที่กล่าวถึงในตอนต้น ถูกวิจารณ์ว่าเป็นการเอามิติทางการเมืองออกไปจากการมอง
“ความเป็นอื่น” และ “คนอื่น” อันโตนิโอ กรัมสซี (Antonio Gramsci) เรียกผู้ที่ถูกผลัก
ออกไปนอกโครงสร้างทางภูมิศาสตร์ การเมือง และสังคมของกลุ่มอำนาจนำ และถูกทำให้
ต่ำต้อยว่า “ผู้ถูกกดทับ” (subaltern) (Gramsci 1971) ในขณะที่ นักคิดในสายหลัง
อาณานิคม (Postcolonialism) อย่าง เอ็ดเวิร์ด ซาอิด (Edward Said) ใช้คำว่า
“คนอื่น” (The Other) เสนอว่าการสร้างความเป็นอื่นทำโดยผู้มีอำนาจ เพื่อให้เขาสามารถ
นิยามตัวเองและสถาปนาความชอบธรรมในการใช้อำนาจของกลุ่มพวกตน (Said 1978)
กายาตรี สปิวัค (Gayatri Chakravorty Spivak) เชื่อว่า นอกจากการสร้างเงื่อนไขโดย
การเปิดพื้นที่ให้คนที่ตกเป็นเบี้ยล่างจะไม่สามารถ “ปรากฏตัว” และไม่สามารถ “พูด” ได้
(Spivak 1988) แต่โฮมิ บาบบา (Homi K. Bhabha) กลับมองว่า คนที่ถูกทำให้เป็นอื่น
“ปรากฏตัว” และ “พูด” อยู่ตลอด แต่เป็นการปรากฏตัวและพูดจากภายในการกระทำของ
คนที่ตกเป็นเบี้ยล่างเหล่านั้น ทำให้อำนาจในการครอบงำพรั่เลือน ไม่สมบูรณ์ และไม่
ประสบความสำเร็จ (Bhabha 1994)

การสร้างโซนประชิด (contact zone)

ในขณะที่บอบาเรียกพื้นที่ที่ถูกทำให้การครอบงำพราเลือน และสามารถแสดงลักษณะผสมผสานของวัฒนธรรม/อัตลักษณ์ที่ซ้อนทับกันของผู้คนว่า “พื้นที่ที่สาม” (third space) แมรี หลุยส์ แพรทท์ (Mary Louise Pratt) เรียกพื้นที่ของการ “ปรากฏตัว” และ “พูด” นี้ว่า “โซนประชิด” (contact zone) เป็นพื้นที่ทางสังคมที่วัฒนธรรมต่างๆ มาพบกัน ประสานกัน ปะทะกัน และปลุกปล้ำห้าหั่นซึ่งกันและกัน (Pratt 1991)

ซิกมันท์ บาวมัน (Zygmunt Bauman) มองพื้นที่ของการสัมผัสสัมพันธ์ที่พราเลือนนี้ว่ามันคือส่วนหนึ่งของสังคมสมัยใหม่ การสร้างความเป็นอื่น เป็นการกระทำทางสังคมในการจำแนกแยกแยะ (identification) การที่เราบอกว่าพวกเขา/เธอ เป็นคนอื่น หมายความว่าเราแยกกลุ่มหรือปัจเจกนี้ออก การกระทำนี้เป็นการทำผ่านอำนาจ ในยุคสมัยใหม่ตอนต้นผู้ที่ขึ้นมากุมอำนาจมีความพยายามที่จะทำให้ทุกอย่าง แข็ง นิ่ง ชัดเจน (solid modernity) เช่น กำหนดบรรทัดฐานทางสังคมและระเบียบทางสังคมที่ชัดเจน การกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน โดยเฉพาะขอบเขตทางสังคมวัฒนธรรมไม่ให้ความคลุมเครือเช่นนี้ เพื่อให้สามารถจัดระเบียบได้ สร้างความมั่นคงได้ ปกครองได้ บริหารจัดการได้ และทำนายได้ แต่มาในยุคปัจจุบันทุกอย่างกลายเป็นสิ่งที่อ่อนเหลวไหลเลื่อน (liquid modernity) ความคลุมเครือกลายเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มคนที่ถูกทำให้เป็นอื่น และทั้งกลุ่มผู้มีอำนาจ ขอบเขตต่างๆ ทั้งขอบเขตทางกายภาพ เช่น ชายแดน และขอบเขตนามธรรมอย่าง อัตตะ และวัฒนธรรม ถูกทำให้พราเลือน ไม่ชัดเจน ไม่แน่นอน และสามารถก้าวข้ามไปมาได้ จากเดิมที่คนแปลกหน้า หรือ คนอื่น เป็นผู้ช่วยตอกย้ำขอบเขตของ “ความเป็นเรา” (we-ness) ในปัจจุบัน คนแปลกหน้าและคนอื่นกลับเป็นผู้ตั้งคำถามกับเส้นแบ่งเขตแดนทางสังคมวัฒนธรรม และวางตัวเองในตำแหน่งที่อยู่กึ่งกลาง หรืออยู่ในตำแหน่งที่คลุมเครือ (in-between/ambivalent position) เป็นกลุ่มที่ในแง่หนึ่งนิยามไปทางใดทางหนึ่งไม่ได้ ในอีกแง่หนึ่งนิยามไปทางไหนก็ได้ (Bauman 1998)

คนอื่นกับการพูดจากข้างในของขอบเขตที่คลุมเครือ

วารสาร *สังคมวิทยามานุษยวิทยา* ฉบับนี้จัดเรื่อง “ความเป็นอื่น” และการถูกทำให้ “เป็นอื่น” เป็นประเด็นนำเข้า (ไม่ใช่ประเด็นวิเคราะห์โดยตรง) ไม่ใช่เพราะเราเห็นว่ากระบวนการทำให้เป็นอื่นไม่สำคัญ แต่เป็นเพราะมันได้มีการวิเคราะห์อย่างพิสดารแล้วทั้งโดยนักวิชาการ เอนจิโอ และเจ้าของเรื่องเอง วารสารฉบับนี้ใช้เรื่องนี้เป็นประเด็นนำเราเข้าไปเรียนรู้ว่า กลุ่มคนต่างๆ อธิบายตัวเองอย่างไร ใช้ชีวิตอย่างไร มีประสบการณ์ชีวิตอย่างไร มีอารมณ์ความรู้สึกอย่างไร ภายใต้การดำรงอยู่ในขอบเขตที่มีการซ้อนทับกันหลายมิติ ทั้งเรื่องความทันสมัย ความเป็นท้องถิ่น ความเป็นเอกลักษณ์ ความเป็นพลเมืองของรัฐที่ต้องเคารพกฎหมาย และความเป็นพลเมืองไทยที่ต้องรัก/เคารพในสถาบันหลัก ตลอดจนความอยู่รอดในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

บทความหลักทั้งห้าชิ้นในวารสารฉบับนี้แสดงให้เห็นถึงการสร้าง/ใช้ พื้นที่ประชิดของคนกลุ่มต่างๆ *บรู* ภายใต้ความพยายามของรัฐที่จะทำให้กลุ่มชาติพันธุ์นี้เป็นพลเมืองของรัฐไทย เรียกตัวเองว่า “ราชันย์แห่งสายน้ำ” พร้อมๆ กับการผนวกรวม ความเป็นบรู ความเป็นไทย ความเป็นลาว และความทันสมัย *มุสลิมะห์* แห่งบ้านริมน้ำบอกว่าพวกเขาคือ “ปาวของอัลลอฮ์” ทำในสิ่งที่อนุมัติ นอบน้อม และเชื่อฟังในหลักปฏิบัติ และใช้ปฏิบัติการนั้นสร้างตัวตนที่เข้าไปทำงานอาสาสมัครในพื้นที่สาธารณะ ทั้งโต้แย้ง ถกเถียง และให้ข้อมูลเกี่ยวกับศาสนาได้ และพร้อมเผชิญกับความทันสมัย ในเวทีการประกวดงานศิลปะ *ศิลปินใต้* นิยามตัวเองและงานศิลปะของตัวเองว่า เป็นศิลปินไทยที่อยู่ภาคใต้ การนิยามเช่นนี้เป็นการผืนึก ความเป็นคนใต้ ความเป็นคนไทย ความเป็นศิลปิน และความเป็นสมาชิกแห่งสถาบันศิลปะเข้าด้วยกัน “ชายขอบชาย” ใช้พื้นที่บางแห่งในการแสดงพฤติกรรมทางเพศที่หลบเร้นจากบรรทัดฐานของสังคม แต่ในการกระทำนั้นก็สร้าง/รักษาบรรทัดฐานบางอย่างของกลุ่มไว้ *แรงงานย้ายถิ่นกลับพม่า* ใช้เงินทุน ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์การทำงานตลอดจนการใช้ชีวิตในไทย สร้างตัวในฐานะผู้ประกอบการ ด้วยการเปิดของโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจในพม่า แต่นั่นไม่ได้หมายความว่ามันเป็นจุดสุดท้ายของการอพยพ มันอาจอยู่ในกระบวนการเคลื่อนย้ายที่ยังไม่สิ้นสุดก็เป็นได้

นอกจากบทความทั้งห้าแล้ว วารสาร*สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา* ฉบับนี้ยังคงคอลัมน์ประจำ อีก 3 คอลัมน์ ได้แก่ *ปริทัศน์หนังสือ* ฉบับนี้ ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ อาจารย์ประจำภาควิชาสื่อ ศิลปะ และการออกแบบสื่อ คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อ่านหนังสือ*สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่รู้สึก* ซึ่งเป็นหนังสือที่มีผู้คนมากมายเขียนถึงความทรงจำที่มีต่อคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 50 ปีการก่อตั้งคณะฯ ศรยุทธกล่าวตอนหนึ่งว่า “...สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาก็ล้วนมีพื้นฐานของการศึกษาคนอื่น” แต่ในหนังสือเล่มนี้ “...แทบไม่มีใครเขียนเรื่องราวของคนอื่นเลย ทุกคนล้วนเขียนเรื่องของตนเอง” ผู้ปริทัศน์หนังสือมองเห็นถึงวิธีการจัดการคนอื่นในตัวเอง และการเผชิญหน้ากับตนเองในอดีต ศรยุทธเรียงงานเขียนในหนังสือเล่มที่ปริทัศน์นี้ว่า “สถาปัตยกรรมแห่งความทรงจำ”

ในคอลัมน์ *เลียบเลาะห้องเรียน* กนกวรรณ รุ่งตาล นักศึกษาปริญญาตรี สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เขียนเรื่อง “การสอนพิเศษ: ความจำเป็นที่ถูกสร้างขึ้นจากโครงสร้างการศึกษา” ผู้ศึกษาเสนอถึงเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ทำให้การสอนพิเศษกลายเป็นเสมือน “เงา” ของระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ คอลัมน์สุดท้าย *เก็บตกจากงานสัมมนา* ฉบับนี้ ฐาปนพงศ์ ยีขุน นักศึกษาปริญญาตรี สาขาวิชาการวิจัยทางสังคม สรุปความจากการสัมมนา “หนึ่งทศวรรษมานุษยวิทยาและสังคมวิทยากับการศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้” จัดโดยศูนย์ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย ของคณะฯ บทความนี้สรุปถึงการศึกษาวิจัย วิธีการเข้าใจปัญหา การเปิดมุมมองสู่ทางออกของปัญหา สถานะความรู้จากงานวิจัย และทิศทางของการศึกษาต่อไป

รายการอ้างอิง

- Bauman, Zygmunt. 1998. *Globalization: The human consequences*. New York: Columbia University Press.
- Becker, Howard. 1963. *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. London: Free Press of Glencoe.
- Bhabha, Homi K. 1994. *The Location of Culture*. New York: Routledge.
- Derrida, Jacques. 1996. *Archive Fever: A Freudian impression*, translated by Eric Prenowitz. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gramsci, Antonio. 1971. *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, edited and translated by Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith. New York: International Publishers.
- Mead, George Herbert. 1934. *Mind, Self, and Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Park, Robert. 1928. "Human Migration and the Marginal Man." *American Journal of Sociology* 33(6): 881-893.
- Pratt, Mary Louise. 1992. *Imperial Eyes: Travel writing and transculturation*. London: Routledge.
- Said, Edward. 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Simmel, Georg. 1971 [1908]. "The Stranger." In *Georg Simmel: On individuality and social forms*, edited by Donald Levine, 143-50. Chicago: University of Chicago Press.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 1988. "Can the Subaltern Speak?" In *Marxism and the Interpretation of Culture*, edited by Cary Nelson and Lawrence Grossberg, 271-313. Urbana: University of Illinois Press.

